

Bolvári-Takács Gábor

Mitrovics Gyula akadémiai tagságának megszűnése

A magyar filozófia- és esztétikatörténet jeles alakja Mitrovics Gyula, a debreceni egyetem pedagógiai tanszékének alapító professzora (1918–41), a bölcsészkar 1923/24. évi dékánja, az egyetem 1940/41. évi rektora, akinek akadémiai tagsága 1947-ben, szokatlan módon, lemondással szűnt meg.¹ A továbbiakban ennek körülményeit kíséreltem meg bemutatni, az MTA Könyvtárában található dokumentumok alapján.

Mitrovics 1871-ben Sárospatakon született, érettségi után a pesti, a bécsi és a berlini egyetemeken tanult. 1893-ban *A valóságosságokról* c. esztétikai tanulmányával doktori címet szerzett, és gimnáziumi tanár lett Sárospatakon. Még nem volt harminc esztendő, amikor németből lefordította Schwegler Albert *A bölcsélet története* c. művét, amely 1903-ban, az MTA Filozófiai Írók Tára XVII. köteteként jelent meg. Nem sokáig maradt Patakon: előbb a miskolci leánynevelő intézet igazgatója (1904–09), majd a Debreceni Református Kollégium bölcsészeti akadémiai tagozatának tanára (1909–14) lett. Ezután négy évig a Kollégium internátusának és könyvtárának vezetője, végül 1918-ban betölthette az egyetem akkor létrehozott pedagógiai tanszékét. 1935. május 16-án választották meg az MTA levelező tagjává, székfoglalóját 1937. január 4-én tartotta *Az esztétika fogalma és főbb problémái* címmel. További fontosabb művei: *A magyar esztétikai irodalom története* (1928), *A neveléstudomány alapvonalai* (1933), *A műalkotás szemlélete* (1940). A katedráról 1941-ben, rektori megbízásának lejártakor vonult vissza, de a Magyar Esztétikai Társaság elnöki tisztét megtartotta. Budapesten, illetve Vámospércsen élt, majd hazaköltözött Sárospatakra. A '40-es évek végén Nyugat-Németországba távozott, 1965-ben Stuttgartban halt meg.

Az MTA tagjainak lexikona szerint Mitrovics levelező tagsága 1947. december 9-én szűnt meg.² A lemondás deklarálása azonban ennél jóval korábban

---

1 Életét és munkásságát legújabbban Vincze Tamás elemezte, in: Brezsnayánszky László (szerk.): *A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlata* (a szerkesztő munkatársai: Kozma Tamás és Fekete Károly), Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.

2 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002, I-III.* (főszerk.: Glatz Ferenc), MTA Társadalomkutatási Központ – Tudománytár, Budapest, 2003. II. kötet 883. o. Ez a forrása a közleményben említett többi akadémikusok adatainak is, a továbbiakban külön hivatkozás nélkül is.

megettörtént. Mitrovics 1947. július 17-én táviratban (!) jelentette be elhatározását: „Magas koromra és egészségi viszonyaimra tekintettel méltóztassék tudomásul venni s jelenten tagyságról való lemondásomat, Mitrovics.”³

Mi történt a távirat feladásától december 9-éig terjedő közel öt hónap alatt? A folyamat Voinovich Géza főtítkári válaszeveleiből rekonstruálható.⁴ Az első levél csak 1947. november 4-én kelt, mert az akkor érvényes akadémiai Alapszabály szerint „az Akadémia július, augusztus és szeptember havában szünetel.”⁵ Mitrovics ügye tehát három és fél hónapot pihent, a főtítkár októberben kezdett foglalkozni vele. A lemondással kapcsolatban az akkori Alapszabály szűkszavúan fogalmazott: „(...) Az akadémiai tagság megszűnik a tagságról való lemondással is.”⁶ Az eljárásra a tagválasztás rendjét kellett értelemszerűen alkalmazni, s ebben az osztálynak volt kezdeményezési joga.⁷ A főtítkár levele ennek megfelelően a következőképpen hangzott: „Mitrovics Gyula nyug. egyet. ny. r. tanár úrnak, Vámospércs (Hajdú-megye). Igen tisztelt Barátom! Az Akadémia I. osztályának tegnapi ülésén előterjesztettem a tagsági lemondásról szóló sürgönyödet. Az osztály sajnálattal bár, de elfogadta a lemondást s erről a határozatról most értesíteni kötelességem Téged. Sajnálom, hogy a kilátásba helyezett felolvasásod, a Zala-émlékbeszéd ezen elhatározásod folytán elmarad. Régi tisztelettel üdvözöl (főtítkár)”⁸

A következő levél, az elsővel megegyező címmel, 1947. december 2-ai keltezésű: „Igen tisztelt Barátom! A M. Tud. Akadémia I. osztálya és Ig. Tanácsa – sajnálattal bár – lemondásodat tudomásul vette. Igaz tisztelettel üdvözöl régi híved (főtítkár)”⁹ A levélben említett igazgatótanácsai ülést 1947. november 26-án tartották, Pais Dezső, az I. osztály elnöke vezetésével. Az ülés jegyzőkönyvének 2. pontja ezt rögzítette: „Jelenti a főtítkár, hogy az I. osztály két tag-

3 MTA Könyvtára – Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye – Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban: RAL). Jelzet: RAL 219/1947. A távirat feladásának helye: Sárospatak, ideje: 1947. július 17. 8 óra 35 perc, címzettje az Akadémia Főtítkári Hivatala. A szövegét ékezetes átírással közöljük.

4 Valamennyi levél jelzete: RAL 219/1947.

5 Az MTA Alapszabályai, 1946. 57.§. In: Kónya Sándor: „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827-1990. MTA Könyvtárának Közleményei 32 (107) új sorozat. Budapest, 1994. 306. o.

6 Alapszabály 21.§, vö.: Kónya Sándor: i. m. 301. o.

7 Alapszabály 19.§, vö.: Kónya Sándor: i. m. 301. o.

8 Géppel írt másolat, aláírás nélkül. Az I. osztály elnevezése 1858. december 20. – 1949. november 28. között: Nyelv- és széptudományi osztály. A Zala-émlékbeszéd feltehetőleg Zala György (1858-1937) szobrászra, az MTA tiszteleti tagjára vonatkozik.

9 Géppel írt másolat, aláírás nélkül. Az aláírás előtti zárómondat aligha formalitás: az 1877-ben Debrecenben született Voinovich szintén esztéta és irodalomtörténész volt, tehát szakmai, nemzedéki és debreceni vonatkozásai miatt egyaránt közel állhatott Mitrovicshez.

ja, Zsigmond Ferenc r. és Mitrovics Gyula l. tagok lemondtak tagságukról. Mitrovics Gyula lemondását az osztály elfogadta.”¹⁰

A harmadik főtitkári levél címzése az előzőekkel szintén azonos, dátuma 1947. december 10: „Igen tisztelt Barátom! Lemondásodat nyáron kaptam kézhez, így csak ősszel tudtam bejelenteni az osztálynak, ahonnan még a ritkábban tartott igazgatótanácsi, s utóbb, tegnap, az összes ülés elé terjesztettem. (sic!) Az összes ülés sajnálattal vette, de elfogadta lemondásodat. Midőn erről kötelességszerűen értesítelek, fogadd tiszteletem kifejezését. Régi híved”¹¹

Az időrend tehát világos. A végső döntés meghozatalára, az Alapszabály szerint, az akadémikusok összes ülésének volt joga, ezért lett 1947. december 9-e a tagság megszűnésének napja.¹² A kérdés most már az: milyen okok és körülmények vezették Mitrovicsot bejelentésének megtételére?

A válaszhoz vissza kell lépnünk az időben. Még tartott a második világháború, amikor 1945. március 7-én Melich János ig. tag kezdeményezésére összegyűltek az elérhető akadémikusok, a testület újraindítása céljából. Az 1944-ben külföldre távozott Habsburg József főherceg elnöki tisztét megüresedettnek tekintve Kornis Gyulát választották az MTA ideiglenes elnökévé. Kornis az április 26-ai összes ülésen nem tartott szükségesnek általános tagrevíziót, úgy vélte, a háborús bűnösnek nyilvánított tagok kizárásával az Akadémia eleget tesz a megtisztulás követelményének. Ennek alapján 1945. július 20-án kizárták a tagok sorából Habsburg Józsefet, Hóman Bálintot és Orsós Ferencet.¹³ 1945 májusában 37, 1946 júliusában további 28 új levelező tag (főleg természettudós) került be az Akadémiára. Az utóbbiak közül 17-en még ugyanezen év decemberében rendes taggá léptek elő, jelentősen befolyásolva ezzel a köztestület szellemiségét.¹⁴ Az új rendes tagok között találjuk Mansfeld Géza orvost, volt auschwitzi foglyot, aki az MTA Igazgató Tanácsának Szent-Györgyi Albert akadémiai másodelnök vezetésével tartott, 1947. január 25-ei ülésén fölvetette a tagok politikai szempontú átvilágításának szükségességét. Az ülés jegyzőkönyve a 19.

10 MTA Igazgató Tanács ülései 1946. február 4. – 1949. november 29. (a továbbiakban: IT jkv) 1947. november 26-ai ülés jegyzőkönyve, RAL K 1352. Zsigmond Ferenc (1883–1949) irodalomtörténész, az MTA r. tagja, korábban szintén a debreceni egyetem tanára lemondását az osztályülés nem fogadta el.

11 Géppel írt másolat, aláírás nélkül.

12 Alapszabály 30.§. „Az összes ülések tárgyai: (...) az osztályi és igazgatósági ülésekből áttett ügyek megtárgyalása és eldöntése.” Vö.: Kónya Sándor: i. m. 303. o.

13 Tilkovszky Loránt: A Magyar Tudományos Akadémia a felszabadulás után 1945–1948. In: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975 (főszerk.: Pach Zsigmond Pál), Akadémiai Kiadó, Budapest, 349. o.

14 Kónya Sándor: Az akadémiai tagság összetételének változásai 1945–1949 = Magyar Tudomány, XCVI. kötet, 1989. 6. szám, 496-499. o.

napirendi pontnál erről a következőket tartalmazza: „Mansfeld Géza ig. tag¹⁵ visszatér arra, hogy az Akadémiában nem voltak belső igazolási eljárások s vannak olyanok a tagok között, akik nevének olvastára sokan fejet csóválhatnak. Pais Dezső utal arra, hogy az alapszabályban erre nézve van intézkedés. Minden tag bármikor javaslatot tehet egyes tagok kizárására.¹⁶ Az Igazgató Tanács mégis öttagú bizottságot küld ki: Turóczi-Trostler József, Bibó István, Buzágh Aladár, Rusznyák István és elnök Mansfeld Géza. A főtitkár átadja Mansfeld Géza biz. elnöknek azon tagok névsorát, akik e tekintetben már szóban voltak, s akiknek adatait ő megszerezte.”¹⁷

Mansfeld személyes indítékai érthetőek voltak. Ezt az igazgatótanácsi tagok is észlelték, volt, aki óvta is őt az elfogultságtól. Ám a népbírói tárgyalások és az igazoló eljárások folytán felbolydult közélet kényszerhelyzetbe hozta az Akadémiát, ezért a bizottság létrehozása elkerülhetetlen lépésnek tűnt. A tagok összetétele azonban az új akadémiai generáció térnyerését jelezte, hiszen Turóczi-Trostler 1945-ben, Bibó, Mansfeld és Rusznyák 1946-ban lett akadémikus, Buzágh az 1938. évi levelező tagsága után szintén 1946-ban lépett elő rendes, majd igazgató taggá. De szólnunk kell még egy szemponttól. Az Akadémia új szellemiségű vezetői folyamatosan keresték további levelező tagok megválasztásának lehetőségét, ám az Alapszabályban korlátozott taglétszám növelésére irányuló törekvések elbuktak a régi tagok védekező mechanizmusán. Emiatt néhányan lehetőséget láttak arra, hogy egyes akadémikusok 1945 előtti magatartásának vitatható igazolására hivatkozva úgymond „helyet csináljanak” másoknak. Ezért tudhatott a főtitkár előzetes adatokat szolgáltatni a bizottságnak. Tagjelöltek pedig voltak bőven: Lukács György pl. beadványban javasolta 10-15 kommunista társadalomtudós együttes megválasztását, sikertelenül.¹⁸

A bizottság tehát hozzálátott a munkához, és 1947. április 26-ai ülésén véglegesítette jelentését, amelyet másnap benyújtott az Igazgató Tanácsnak. Eszerint a bizottság, eljárása során, az akadémikusokhoz méltatlan magatartás megállapítása végett, a náci ideológia képviselőit és egyéb tevékenységeket, továbbá erkölcsi

---

15 Mansfeld Géza nem igazgató tag, hanem minden bizonnyal a IV. Biológiai és orvosi tudományok osztálya választott képviselője volt az Igazgató Tanácsban. (Alapszabály 23.§, vö.: Kónya Sándor: „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 302. o.)

16 Az Alapszabály 21.§-a szerint „Az illető osztálynak titkos szavazás útján, a jelenlevő tagok kétharmad szótöbbséggel tett javaslata alapján, az összes ülés titkos szavazással s egyszerű szótöbbséggel kizárhatja az Akadémia tagjai sorából azt a tagot, akinek erkölcsi vagy állampolgári feddhetetlensége súlyos csorbát szenvedett. Az akadémiai tagság megszűnik a tagságról való lemondással is.” Vö.: Kónya Sándor: „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” i. m. 301. o. Ezt a pontot eredetileg a háborús bűnösök kizárásakor, 1945. július 20-án iktatták be az Alapszabályba. Vö.: Kónya Sándor: Az akadémiai tagság összetételének változásai, i. m. 497. o.

17 IT jkv. 1947. január 25-ei ülés.

18 Tilkovszky Loránt: i. m. 355. o. Az akadémiai történetírás eddig, tudomásom szerint, nem fordított figyelmet a Mansfeld-bizottság tevékenységére, az idézett helyen is csupán egymondatos utalás olvasható.

megfontolásokat vizsgált. Ennek keretében áttekintette az igazoló eljárások eredményeit, valamint az érintett tagok „köztudomású ténykedését”. A bizottság egyhangúan úgy határozott, hogy 12 akadémikus kizárására tesz javaslatot: Nemes Balogh Ernő orvos, Herzog Ferenc orvos, Johan Béla orvos, Császár Elemér fizikus, Szily Kálmán mérnök, Mályusz Elemér történész, Dékány István filozófus, Mitrovics Gyula, Dolányi Alajos statisztikus, Schmidt Henrik nyelvész, Sipeki Balázs Károly közgazdász és Surányi-Unger Tivadar közgazdász. A bizottság szerint Mitrovics Gyula debreceni és Dolányi Alajos budapesti egyetemi tanárok „mindketten, mint nyugdíjas professzorok, nem kerültek igazolás alá, de a bizottság értesülése szerint a nemzetiszocialista téveszmék propagálói voltak s kéri az ig. tanács tagjait, szíveskedjenek erre nézve felvilágosításokat adni, illetve javaslatot tenni.”

Az Igazgató Tanács 1947. április 28-án foglalkozott a bizottság javaslatával, az ülésen Mansfeld Géza r. tag elnökölt. Első napirendként előterjesztette az általa szignált jelentést. A névsoron hosszú vita alakult ki, hiszen ilyen, csoportos jellegű eljárásra eddig nem volt példa. Mitrovics kapcsán egyedül Turóczi-Trostler fogalmazott meg kételyt: „Mitrovicsról azonban különböző híreink vannak”. Az ülés határozathozatal nélkül ért véget, a vitát elnapolták.¹⁹

A folytatásra két hetet kellett várni. Az Igazgató Tanács 1947. május 10-ei ülését Kodály Zoltán, az MTA elnöke vezette. Az 1. napirendet ismét a Mansfeld-bizottság jelentésével kezdték, majd a kizárási elvekről alakult ki hosszús vita. Ebben Kodály kijelentette, hogy az elvek tisztázása nélkül a kizárási indítványról; c) aki mellett szót emeltek az Igazgató Tanácsban (Balogh, Herzog, Johan, Mályusz), azoknál ún. „kiegészítő eljárásra” is sor kerül; d) „Mitrovics Gyula ügyében be kellene szerezni az „Egyedül Vagyunk”-ban írott cikkeit. Erre az Igazgató Tanács Turóczi-Trostler József ig. tagot kéri fel. Pais Dezső lelkiismereti kérdésnek tartja, hogy a bizottságnak konkrét adatok álljanak rendelkezésére, mind Mitrovics, mind Kovács Alajos esetében.”²⁰; e) aki mellett egy tag sem szólal fel, az ellen az Igazgató Tanács kizárási indítványt tesz az osztálynak.²¹

Az eljárás megindításáról az értesítést haladéktalanul megfogalmazták és még abban a hónapban elküldték az érintetteknek. Erre következtethetünk Mitrovics 1947. június 12-én, Sárospatakon kelt válaszleveléből. A több oldalas írományban leírja, hogy a május 10-én kelt, és május 31-én a vámospércsi címére postázott értesítést június 3-án küldték utána Sárospatakra, s azt az előző napon, tehát június 11-én kapta kézhez. Nehéz bármire is válaszolnia, mert nem

19 Uo.

20 Pais Dolányi Alajosról beszélt, aki 1943-ig a dolányi Kovács Alajos nevet viselte.

21 IT jkv. 1947. május 10-ei ülés

ismeri a konkrét vádpontokat. Ezért az észrevételekre vonatkozó felhívásra a hírlapokból ismert kategóriák szerint reagál: a demokrácia és a reakció, a zsidókérdés és a németbarátság témakörében.

Egyetemi pedagógiatanárként a nevelésügy politikai kérdései, gyakorlati vonatkozásokban pedig az iskola és a mintagazdaság összekapcsolhatósága foglalkoztatták. Másik vezérgondolata a tanítóképzés főiskolai szintre emelése volt. Rektori beszédeiben felvetett a falusi étellel, illetve az egészségüggyel kapcsolatos kérdéseket. Már sárospataki gimnáziumi tanárként ellenezte a külön „úri konviktus” (étkezde) létesítését. Szociális érzékét mutatja, hogy Miskolcon és Debrecenben 50, illetve 180 fős internátusok létrehozását kezdeményezte. A zsidókérdés kapcsán közli, hogy az általa alapított Magyar Esztétikai Társaság működése szabad elveken alapult. A választmányi tagok 17%-a, köztük a társaság főtitkára zsidó származású volt. Saját gyermekeit a Szepességben zsidó családnál helyezte el német nyelvtanulás céljából, ahonnan ő cseregyerekeket fogadott. Számos egyéb zsidó kapcsolata volt, *A műalkotás szemlélete* c. művét pl. Mauthner Manó (Rózsavölgyi és Társa) adta ki, s az Esztétikai Társaság kiadványait szintén zsidó kiadó jelenteti meg. A német kérdéstről nyilatkozva utal arra, hogy Debrecenben ő indítványozta Huss Richárd egyetemi tanár magatartásának kivizsgálását, mert az illető Volksbund-propagátor volt. Mint rektor, megtagadta arcképeinek halála utáni megfestetését. Egyébiránt, tanári teendői mellett, 1940 óta rendszeres esztétikájának kidolgozásán munkálkodik, ennek második kötete vár megjelenésre *A szép fogalma* címmel. Levelét a következő szavakkal zárja: „mindezek miatt meg vagyok győződve arról, hogy szellemi életünk története nem a benyújtott kizárási javaslat és nem is annak elfogadása alapján fogja megrajzolni az én szellemi és erkölcsi képmásomat, hanem egész életem folyamán kitartó munkásságom értékei, életem alkotásai és irodalmi műveim alapján, melyekről nem egyszer az akadémiai nagydíj odaítélése alkalmából is kaptam elismerő szavakat a jelentésekben. Mindezek miatt 76 évvel a vállamon, 48 évi közszolgálat után talán ahhoz is lehet jogom, hogy a még rám váró napokat zaklatás nélkül, békességben tölthessem el.”²²

Mitrovics egy héttel később, június 19-én, rövid kiegészítést fűzött leveléhez, amelyet szintén elküldött az MTA-nak. Ebben – szociális érzékenységét bizonyítandó – arról ír, hogy az első világháború után a szőlőjét gondozó vincellér megözvegyült feleségének egyik gyermekét magához vette és az érettségiig sajátjaként nevelte.²³

A levél visszhangjáról dokumentumot nem találtunk, csak azt tudjuk, hogy egy hónappal később Mitrovics táviratban bejelentette lemondását. Emiatt a bizottságnak az a határozata, hogy Turóczi-Trostler József vizsgálja meg az

---

22 RAL 361/1947.

23 Uo.

*Egyedül Vagyunk*ban megjelent Mitrovics-cikkeket, okafogyottá vált. A történelmi alaposág azonban megköveteli, hogy e kérdésnek is utána járjunk.

Az *Egyedül Vagyunk* című,²⁴ 1938–44 között megjelenő, főszerkesztőként végig Oláh György által jegyzett, magát fajvédőként definiáló folyóirat kezdetben széles körből merítette szerzőit: Benda Kálmán, Darvas József, Illés Endre, Kodolányi János, Kovács Imre, Makkai László, Makkai Sándor, Móricz Zsigmond, Németh László, Szabó Lőrinc, Veres Péter stb. De velük együtt szerzőként megjelent a lapban Endre László, Imrédy Béla, Jaross Andor, Rác Jenő, Rajniss Ferenc is. 1940 tavaszán erőteljes politikai programváltás történt, szerkesztőbizottság alakult – többek között – Mlotay István, Imrédy, Jaross, Rác részvételével. Az immár szélsőjobboldali orgánus szerzői közül ezután kikoptak a korábbi értelmiségiek. 1942-ben újabb változás történt: a lap kétheti megjelenésűvé, hírlapszerűvé vált, a szerkesztőbizottság megszűnt. A formai jegyek mellett a magát társadalompolitikai és szépirodalmi folyóiratként meghatározó, ekkor már főleg antiszemita és szélsőjobboldali politikai publicisztikát közlő periodika stílusa bulvárjellegűvé vált. A korábbi szerzők között megtaláljuk Erdélyi Józsefet, Sinka Istvánt, cikksorozattal van jelen Mályusz Elemér, felbukkan Jankovich Ferenc és Wass Albert. E periódusra tehető Mitrovics megjelenése is, aki 1942 augusztusa és 1943 novembere között öt alkalommal jelent meg a lapban, de nem klasszikus szerzői értelemben. Először olvasói levelét közölték, ezután két interjút készítettek vele, majd beszámoltak egy vidéki előadásáról, s végül – a szerkesztőség felkérésére – ő válaszolt néhány olvasói kérdésre.

Mitrovics levele *Mi valósult meg Gömbös kultúrpolitikájából?* címmel jelent meg. A cikket, mint jelzi, nem közlésre szánta, hanem Gömbös halálának évfordulója miatt érezte szükségét, hogy összefoglalja azokat a nevelési elveit, amelyeket a 20-as években – az akkor pártvezér Gömbös kérésére – ő ajánlott a későbbi miniszterelnök figyelmébe (nyolcosztályos népiskola, egységes középiskola, érettségire épülő tanítóképzés stb.). Felhatalmazta ugyanakkor a főszerkesztőt, hogy „adatait felhasználják”. A lap a levelet teljes terjedelemben leközölte, hozzátéve, hogy szerzője „régifajvédő”.²⁵ Ezt követte a Nemzeti Színház vezető Németh Antal elleni támadásokról szóló interjú. Mitrovics elzárkózott attól, hogy a színházat korábban szintén irányító Voinovich Géza bíráló szavait kommentálja, de kifejtette nézeteit Németh igazgatói működésének pozitívumairól. Elemezte a színház szerinte kedvezően megváltozott műsorpolitikáját, és megállapította, hogy az igazgató „erős és öntudatos faji alapon áll”, amennyiben

24 Országos Széchényi Könyvtár, Mikrofilmtár FM3/9837.

25 Mitrovics Gyula: *Mi valósult meg Gömbös kultúrpolitikájából?* = *Egyedül Vagyunk*, V. évf. 18. szám, 1942. augusztus 28. 11-12. o.

a zsidó befolyást csökkentette.²⁶ Pár hónap múlva az Akadémiai Nagydíj odaítélésének körülményeiről faggatták a professzort. Hóman Bálint ellenében ugyanis a baloldali gondolkodású Szekfű Gyula kapta az elismerést, s ez kiváltotta a jobboldal nemtetszését. Mitrovics az interjúban áttekintette az adományozási eljárás rendjét és nem vonta kétségbe a szavazás jogszerűségét. A riporter minduntalan „tudományos szempontokon kívüli” okokra volt kíváncsi, de a professzor kikerülte a csapdákat. Amikor a fajvédelem és a zsidókérdés akadémiai kutatásának hiányáról kérdezték, elmondta, hogy „nemzetiségi kérdésben” a nyelvészeink kiváló munkát végeznek, a fajbiológiának viszont – az általa egyébként tisztelt – Méhely Lajos lemondása óta nincs akadémikus kutatója. Az akadémiai tagválasztások újságíró által feltételezett rejtett szempontjait nem volt hajlandó kommentálni.²⁷ A következő hónapban a lap Mitrovics vidéki előadásáról közölt beszámolót, amelyben a pedagógusok erkölcsi és anyagi megbecsülésének szükségességéről és az általuk végzett munka nehéz körülményeiről volt szó, mindenfajta ideológiai töltés nélkül.²⁸ S végül *A jobboldal postaládája* rovatban jelentek meg esztétikai gondolatai. E sorozatban mindig más, a laphoz kötődő közéleti személyiség válaszolt néhány beküldött olvasói kérdésre. „A zsidó szellem befolyása esztétikai kultúránkba” felvetésre válaszolva arról írt, hogy ő már 1928-ban bírálta Lukács György, Balázs Béla, Jászi Oszkár egyes nézeteit, majd általában szólt az idegen szellemi áramlatok, az individualizáció, az anyagelvűség, a művészetek öncélúságának káros hatásairól. A további – lényegében bulvárjellegű – kérdésekre (szocialista színészek, a rádió helyzete, sztárgázsik) még inkább konkrétumok nélkül reagált, hangsúlyozva, hogy mindig a nemzeti értékek és a tartalmi kérdések fontosak.²⁹

Mindezek után a történész gondban van, ha Mitrovics felett ítélnie kell. Mert bár a tudományos életmű a fenti sajtószerkeplésekkel kétségtelenül gellert kapott, a professzor publicisztikai megnyilvánulásai sem mennyiségükben, sem minőségükben nem alkalmasak valamiféle elszámoltatásra. A Gömbös-féle levélben, ahogy maga is írta, korábban már megjelent gondolatait összegezte.³⁰ A szerkesztőség kapott az alkalmon, és a továbbiakban ők keresték a neves esztétát különböző témákban, s ez valószínűleg legyezgette a nyugalmazott professzor hiúságát. Németh Antal megítélése kapcsán csak a megfogalmazásban tévedett,

---

26 Mitrovics professzor a Németh Antal elleni támadásokról. A Nemzeti Színház problémája a legnevesebb magyar esztétikai professzor megvilágításában = *Egyedül Vagyunk*, VI. évf. 3. szám, 1943. január 29. 4. o.

27 Mi történt az Akadémián? Mitrovics professzor beszél Szekfű Gyula tüntető megjutalmazásáról = *Egyedül Vagyunk*, VI. évf. 12. szám, 1943. június 4. 3. o.

28 Mitrovics professzor a tanárok és tanítók hősiességéről = *Egyedül Vagyunk*, VI. évf. 15. szám, 1943. július 16. 4. o.

29 *A jobboldal postaládája*. Most Mitrovics Gyula professzor válaszol = *Egyedül Vagyunk*, VI. évf. 23. szám, 1943. november 5. 12. o.

30 Mitrovics Gyula Emlékkönyv, Debrecen, 1939. 675. skk. o.

hiszen a színháztörténet ma már elismeri a fiatal igazgató haladó törekvéseit, s döntéseit nem antiszemitizmussal, hanem minőségi cserékkel hozza összefüggésbe, őt magát kifejezetten baloldalinak tekinti.³¹ Objektív maradt a Szekfűügyben, s a pedagógusokról szóló előadása és az olvasói levelekre adott válaszai sem uszítóak. Mindazonáltal vitathatatlan, hogy erősen szimpatizált a jobboldallal, hagyta, hogy személyét és gondolatait koncepciózusan felhasználják, miközben nyilvánvalóan tisztában volt a lap orientációjával.

Ha Mitrovics ellen nem is, a Mansfeld-bizottság által eltávolításra javasolt többi akadémikus esetében a procedura tovább folyt. Az eljárásban végül egyetlen tag kizárására sem került sor, de a szóban forgó 11 tag 1949 végéig – különböző okok miatt – mégis kikerült az Akadémiáról. Közülük utóbb 9 főt rehabilitáltak. Nézzük ezeket sorban. 1948 tavaszán az Igazgató Tanács javaslatot tett arra, hogy töröljék azok tagságát, akik 1945 óta úgymond „nem adtak hírt magukról” (mert pl. külföldre távoztak). Az összes ülés az indítványt magáévá tette és beiktatta az Alapszabály átmeneti intézkedései közé. Ennek alapján 1948. április 23-án kizárták Balás Károlyt, Surányi-Unger Tivadart, Schmidt Henriket, Szily Kálmánt, valamint a korábban kizárásra nem javasolt Jendrassik Györgyöt.³² A döntés koncepciój jellegét elismerve az MTA közgyűlése Jendrassik és Szily tagságát 1989. május 9-én, Balás, Surányi-Unger és Schmidt tagságát 1991. május 9-én visszaállította. Balogh Ernőt, Dékány Istvánt, Herzog Ferencet, Johan Bélát és Mályusz Elemért az Akadémia 1949. évi politikai átszervezésének keretében, 1949. október 31-én, 117 további akadémikussal együtt tanácskozó taggá minősítették át, amellyel tagságuk lényegében megszűnt.³³ Az 1989. május 9-ei közgyűlés kimondta e döntés megalapozatlanságát, a tagságokat visszaállította, sőt Johan Béla 1990-ben posztumusz Széchenyi-díjat is kapott. Ugyancsak az 1949. október 31-ei összes ülésen vesztette el tagságát Császár Elemér, akit 1948-ban politikai okokból bebörtönöztek.³⁴ Dolányi Alajost népelenség vádjával 1947-ben ítélték két év börtönbüntetésre, emiatt 1949. április 23-án kizárták az Akadémiáról.³⁵ Kettőjük rehabilitációjára – a bírósági ítéletek miatt – nem került sor.

Az áttekintésből kitűnik, hogy az 1947-ben indult kizárási eljárásban a Mansfeld-bizottság javaslatainak túlnyomó többségét nem támasztották alá valós érvek, a folyamatot politikai szempontok és téves értékítéletek jellemezték.

---

31 Vö.: Németh Antal: Új színházat! Tanulmányok (válogatta és szerkesztette: Koltai Tamás), Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1988. Lásd különösen a szerkesztői előszót: 5-23. o.

32 Kónya Sándor: Az akadémiai tagság összetételének változásai, i.m. 499-500. o.

33 Kónya Sándor: i. m. 506. o. Az átszervezésről részletesen lásd: Pótó János: Harmadik nekifutásra. A Magyar Tudományos Akadémia „átszervezése”, 1948–1949 = Történelmi Szemle, XXXVI. évf. 1994. 1–2. szám, 79–110. o.; Huszár Tibor: A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949. Akadémiai Kiadó, 1995.

34 Kónya Sándor: i. m. 504. o.

35 A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002, i.m. I. kötet, 271. o.

Ebben szakmai féltékenység, nemzedéki és személyes elfogultság egyaránt szerepet játszhatott. De vajon mi történt volna Mitroviccsal, ha lemondás helyett megvárja a kizárási indítvány elbírálását? A kérdés talán történelmietlen, de az ügy utóéletének ismeretében biztosra vehető, hogy eltávolítására, akkor, nem került volna sor. Ugyanakkor minden bizonnyal bekerült volna az 1948. április 23-án kizártak közé, különösen külföldre távozása miatt. Így viszont az utókor alkalmasint őt is rehabilitálta volna.

Mitrovics a lemondás mellett döntött. Jobboldali politikai publicisztikája következményeit bírósági úton aligha kérték volna számon (ahogy pl. ez Mályuszsal sem történt meg), de ezt ő a '40-es évek végén nem tudhatta. Szeme előtt lebegett a szélsőjobboldali biológus, a szintén zempléni származású Méhely Lajos esete, aki akademikustársai felháborodása miatt már 1931-ben lemondott rendes tagságáról, de a közéletből nem hátrált ki. Őt 1946-ban népellenes és háborús bűnök miatt tíz év börtönre ítélték.³⁶ Az akadémiai vizsgálat miatt Mitrovics nyilvánvalóan megijedt, ezért mondott le és távozott külföldre. Az utókor akkor jár el helyesen, ha életművét tudományos eredményei alapján ítéli meg.

---

36 Uo. II. kötet, 862. o.